MAREK OSIEWICZ* | UNIWERSYTET IM. ADAMA MICKIEWICZA W POZNANIU

Zróżnicowanie ekstensji tekstowej wariantów graficznych w *Sprawie chędogiej o męce Pańskiej* (kodeks Wawrzyńca z Łaska, 1544)[1]

Słowa kluczowe: historia języka, wariantywność graficzna, apokryf, rękopis, źródłoznawstwo.

doi: http://dx.doi.org/10.31286/JP.100.2.7

Celem niniejszego artykułu jest próba wykazania niejednolitości graficznej *Sprawy chędogiej o męce Pańskiej* (SprCh) – tekstu apokryficznego wchodzącego w skład tak zwanego kodeksu Wawrzyńca z Łaska z 1544 roku (KdW, BN sygn. 3040 III). SprCh jest pierwszym z trzech apokryfów współtworzących kodeks (k. 1–126v). To przeplatana rozważaniami teologicznymi, legendami i modlitwami pasja – opowieść o ostatnich wydarzeniach z życia Chrystusa, od zebrania się rady żydowskiej w przeddzień wjazdu Jezusa do Jerozolimy po śmierć na krzyżu i złożenie w grobie; przypuszcza się, że utwór jest kompilacją źródeł łacińskich i polskich (Bargieł 1959: 26–28; Wydra, Rzepka 1984: 139; Rzepka, Wydra (wyd.) 1996: 287; por. też Vrtel-Wierczyński (wyd.) 1933: 10; Smosarski 1981: 97). Pozostałe teksty kodeksu to tłumaczenia łacińskich tekstów apokryficznych: *Historii Trzech Króli* Jana z Hildesheimu (*Historia Trium Regum*) i *Ewangelii Nikodema* (*Acta Pilati* i *Descensus ad inferos*) (szerzej o tym w Wydra 2019: VII–XII; zob. też 2017: 83–96). Twórca rękopisu, podpisujący się jako Laurentius a Lasko (k. 126v, 152 i 282; zob. też Wydra 2019: XI), najprawdopodobniej tylko skopiował teksty apokryfów (Wydra 2019: XI). Nic pewnego o nim nie wiadomo – wedle analizy językoznawczej przeprowadzonej przez Marię Bargieł (1959: 9–32; por. też Bargieł 1969: 157) zabytek zdradza cechy dialektu ziemi sieradzkiej. W świetle ostatnich badań źródłowych mógł być nim Wawrzyniec, kanonik kolegiaty łaskiej, pochodzący z Łaska[2] koło Sieradza (Wydra 2019: XI).

Przesłanką dla przeprowadzenia analizy spójności graficznej SprCh jest stwierdzony na podstawie analizy wstępnej tekstowo ograniczony zasięg występowania zapisów etymologicznej bezdźwięcznej spółgłoski /t/ jako „d" (zapisy typu *madka*, *wszydko*), które, bardzo licznie poświadczone w SprCh, pojawiają się w tekście dopiero od strony 42v (i zapisywane są do ostatniej strony apokryfu – 126v). Przyjęto hipotetycznie, że między stronami 42 a 42v

* marosiew@amu.edu.pl; ORCID: 000-0002-4482-0735

1 Badania realizowane w ramach grantu Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki (projekt nr 11H 16 0144 84) pt. „Pięć apokryfów staropolskich. *Sprawa chędoga o męce Pana Chrystusowej – Ewangelia Nikodema – Historia Trzech Króli – Żywot św. Anny – Historyja barzo cudna*. Edycja tekstów".

2 W XVI w. nazwa tej miejscowości była rzeczownikiem rodzaju nijakiego: *Łasko*, *Łaska* (współcześnie rodzaj męski: *Łask*, *Łasku*).

rękopisu przebiega granica dzieląca tekst na dwie części zróżnicowane pod względem zastosowanej pisowni (części te dalej oznaczane są skrótami: $SprCh_1$ – k. 1–42 i $SprCh_2$ – k. 42v–126v). Celem analizy, której wyniki prezentuje niniejszy artykuł, była weryfikacja tej hipotezy wykorzystująca liczniejszą grupę danych. Jej realizacja polegała na zbadaniu w obu częściach tekstu stanów frekwencyjnych kilku najliczniej poświadczonych w nich oboczności graficznych, a następnie porównaniu ich ze sobą. Zestawienie poświadczonych w obu częściach apokryfu różnic i zbieżności graficznych stało się podstawą wnioskowania o zróżnicowaniu pisownianym tekstu, a także – przy wykorzystaniu innych danych na temat pisowni i języka zabytku – przesłanką dla wnioskowania o okolicznościach powstania rękopisu, a także o roli, jaką w jego powstaniu odegrał Wawrzyniec z Łaska.

Oznaczanie fonemu /t/ (wariantywność „t" || „d")

W SprCh (jak i w pozostałych częściach KdW) poświadczone zostały zapisy etymologicznej spółgłoski /t/ za pomocą litery „d" w pozycji przed spółgłoską bezdźwięczną (168 razy, 45%, np. *poczadka* 'początka' 42v, *wſſidke* 'wszytkę' 46v, *znamÿenÿdſſi* 70, *ſſwiedskiego* 78v, *ſmedkiem* 87, *dziecziadkiem* 101v, *okrvdnoſcz* 107v, *przebidkow* 108, *madcziną* 109, *wſidczy* 120, *wÿednÿczą* 'wietnicę' 78, 82, *skudki* 77, 84, *wſſidka* 59v, 117, *madka* 97, 124v, *madcze* 112, 114, *madke* 114, 124, *naſſwiedſſe* 'naświętsze' 119, 126v, *wſſidko* 61, 109v, 117). Zapisy te najczęściej poświadczone zostały w pozycji przed fonemem /k/ („dk" 139 razy, 57% || „tk" 105 razy, 43%; leksemy: *dziatki* „dk" 1 raz || „tk" 2 razy; *dzieciątko* 2 razy || 2 razy; *malutko*, *malutki* 2 razy || 1 raz; *matka* „dk" 51 razy || 6 razy; *pamiątka* 1 raz; *piątek*, *piątkowy* 1 raz || 1 raz; *początek* 2 razy || 1 raz; *przebytek* 1 raz || 2 razy; *skutek* 3 razy || 9 razy; *smętek*, *smutek* 6 razy || 6 razy; *użytek* 1 raz || 2 razy; *wszytek*, *wszytko* 66 razy || 53 razy; tylko „tk" 6 leksemów: *dotknąć* 7 razy, *krotki* 1 raz, *oślątko* 1 raz, *statek* 2 razy, *utkać* 2 razy, *źrzebiątko* 2 razy); pozostałe pozycje: /tc/ (5 razy || 11 razy, leksemy: *matka* „dc" 3 razy || „tc" 1 raz, *przewrotca* 1 raz, *wszytek* 1 raz || 7 razy; tylko „tk" 2 leksemy: *krotce* 1 raz, *skutek* 1 raz); /tč/ („dcz" 2 razy || „tcz" 2 razy: *matczyny* „dcz" 2 razy, *statczyć* „tcz" 2 razy); /tn/ („dn" 10 razy || „tn" 60 razy, leksemy: *wietnica* „dn" 4 razy || „tn" 4 razy, *okrutny* 5 razy || 37 razy, *śmiertny* 1 raz || 3 razy; tylko „tn" 8 leksemów: *chutność* 1 raz, *czestnik* 1 raz, *kompletny* 1 raz, *kwietny* 8 razy, *smętny* 1 raz, *srumotny* 1 raz, *Oliwetna* 1 raz, *robotnik* 1 raz); /tsk/ („dsk" 1 raz || „tsk" 7 razy, leksem: *świetski* „dsk" 1 raz || „tsk" 3 razy; tylko „tsk": *Oliwetska* 5 razy); /tš/ („dsz" 10 razy || „tsz" 14 razy, leksemy: *comp święty* „dsz" 2 razy || „tsz" 3 razy, *powiotszeć* 1 raz, *comp* i *sup wielki* 5 razy || 10 razy, *comp znamienity* 2 razy; tylko „tsz": *comp przeklęty* 2 razy); /dvš/ (1 raz: *uplotwszy*, translit. *vplodwſſi* 85v). Rozkład form typu *madka*, *wszydko* jest nierównomierny i kontrastowy: nie zostały one poświadczone przed stroną 42v – pierwsze takie zapisy w SprCh wystąpiły w formach *początka* (translit. *poczadka*) i *wszytki* (translit. *wſſidkÿ*) zlokalizowanych na stronie 42v (por. poświadczenia ze stron 41 i 41v: *ſſmethku* 41 'smętku', *Olivethſka* 41 'Oliwetska, tj. Oliwna', *ſmąthku* 41v 'smętku').

Oznaczanie fonemu /t/ (wariantywność „t" || „th")

W funkcji oznaczania fonemu /t/ w SprCh wystąpiły dwa znaki: „t" (4401 razy, 76%, np. *tamo* 10v, *pitas* 'pytasz' 29v, *vstawiczen* 58, *czterdzieſczi* 67, *ktorzis* 'ktorzyż' 88v, *nÿewiast*

120, *Jeſucrist* 123v) oraz „th" (1425 razy, 24%, np. *theſſ* 9v, *przetho* 25v, *wſſithek* 52, *Thedi* 76v, *przijſſitho* 94, *ziwotha* 122v, *teſtamenth* 119v). Pułap wystąpień dwuznaku „th" jest najwyższy w pozycji +*Voc*[3] (1063 razy, 28% || „t" 2704 razy, 72%), nieco niższy w pozycji +*Cons* (278 razy, 20% || „t" 1141 razy, 80%), a najniższy w pozycji +# (85 razy, 12% || „t" 630 razy, 88%). Uwzględnienie podziału tekstu na dwie części zmienia obraz analizowanego zjawiska – w $SprCh_1$ pułap oznaczeń z wykorzystaniem „th" jest znacznie wyższy niż w $SprCh_2$ ($SprCh_1$ „th" 756 razy, 40% || „t" 1127 razy, 60%; $SprCh_2$ 669 razy, 17% || 3274 razy, 83%). Wyższy poziom użyć „th" w $SprCh_1$ zaznacza się we wszystkich pozycjach, jednak najsilniej (różnice powyżej 20%) w pozycjach śródgłosowych: +*Voc* ($SprCh_1$ „th" 572 razy, 46% || „t" 671 razy, 54%; $SprCh_2$ 491 razy, 19% || 2033 razy, 81%), +*Cons* ($SprCh_1$ 143 razy, 34% || 276 razy, 66%; $SprCh_2$ 135 razy, 13,5% || 865 razy, 86,5%); w pozycji wygłosowej różnica jest nieznaczna (8%): +# ($SprCh_1$ 42 razy, 17% || 208 razy, 83%; $SprCh_2$ 43 razy, 9% || 422 razy, 91%). Wszystkie poświadczone kontrasty są jednak zbyt małe, by można je było wykorzystać do precyzyjnego ustalania granicy wewnątrztekstowej.

Oznaczanie fonemu /i/[4] w pozycji po spółgłoskach historycznie miękkich

Fonem /i/ w pozycji po spółgłoskach historycznie miękkich w SprCh oznaczany jest za pomocą litery „i" (2006 razy, 82%, np. *przibith* 5, *wſſiſzczi* 6v, *pÿenÿedzi* 21, *czinÿcz* 60v, *starſſi* 87, *zidowska* 120) oraz za pomocą litery „ÿ" (428 razy, 18%, w tym też sporadycznie „ẏ" oraz „y"[5] – 6 razy i 2 razy; np. *wſſyſzczi* 6v, *moczÿ* 16v, *oczÿ* 37, *sludzÿ* 54v, *przÿal* 'przyjął' 107, *podnÿowſſÿ* 'podniósłszy' 122). Po uwzględnieniu podziału tekstu na dwie części okazuje się, że rozkład również tego zjawiska graficznego ma charakter nierównomierny i w dużej mierze kontrastowy – użycie litery „i" stanowi niemal wyłączny sposób oznaczania fonemu /i/ w omawianej pozycji w $SprCh_2$, podczas gdy w $SprCh_1$ znaczną część poświadczeń tego kontekstu stanowią zapisy wykorzystujące literę „ÿ": $SprCh_1$ „i" 477 razy, 64% || „ÿ" 273 razy, 36%, $SprCh_2$ „i" 1529 razy, 91% || „ÿ" 155 razy, 9%. Szczegółowa analiza tego zjawiska wykazuje, że różnice uwidaczniają się najbardziej w 3 postpozycjach: /c/+ ($SprCh_1$ „i" 44 razy, 45% || „ÿ" 55 razy, 55%; $SprCh_2$ 168 razy, 95% || 8 razy, 5%), /č/+ ($SprCh_1$ 59 razy, 42% || 82 razy, 58%; $SprCh_2$ 214 razy, 93% || 15 razy, 7%), /š/+ ($SprCh_1$ 77 razy, 46% || 91 razy, 54%; $SprCh_2$ 306 razy, 76% || 100 razy, 24%), w których dominującemu wykorzystywaniu w omawianej funkcji litery „i" w $SprCh_2$ przeciwstawia się stan przewagi użycia litery „ÿ" w $SprCh_1$. Do istotnych zaliczyć należy jednak również różnice zaznaczające się między obiema częściami tekstu w 2 pozycjach: /ʒ/+ ($SprCh_1$ „i" 19 razy, 79% || „ÿ" 5 razy, 21%; $SprCh_2$ 45 razy, 96% || 2 razy, 4%) oraz /ž/+ ($SprCh_1$ 58 razy, 70% || 25 razy, 30%; $SprCh_2$ 253 razy, 96% || 14 razy, 5%). Zbliżony pułap użyć obu

3 Wykaz skrótów dotyczących pozycji fonetycznych zamieszczono na końcu artykułu.

4 Przyjęto interpretację fonologiczną Zdzisława Stiebera, wedle której opozycja artykulacyjna między głoskami [i] oraz [y] jest w języku polskim od czasów najdawniejszych uwarunkowana kontekstowo: [i] występuje tylko po spółgłoskach miękkich, [y] – wyłącznie po twardych, co oznacza, że są one wariantami kombinatorycznymi jednego fonemu, w niniejszym artykule oznaczanym symbolicznie jako /i/ (Stieber 1962: 11, 14, 50–51).

5 Oznaczenia „ẏ" oraz „y" to najprawdopodobniej niedokładne zapisy litery „ÿ" – nie pełnią żadnej dodatkowej funkcji, nie są też związane kontekstowo, z tego też powodu w niniejszej analizie włączono je do grupy oznaczeń z użyciem litery „ÿ". Tak samo postąpiono w innych częściach analizy poświęconych wykorzystaniu opozycji graficznej „i" || „ÿ".

oznaczeń w $SprCh_1$ i w $SprCh_2$ poświadczony został tylko w pozycji /ř/+ ($SprCh_1$ „i" 220 razy, 94% || 15 razy, 6%; $SprCh_2$ 543 razy, 97% || 16 razy, 5%). Zauważyć też należy, że kontrastowy rozkład opozycyjnych zapisów najliczniejszych postpozycji (/c/+, /č/+, /š/+), poświadczony na poszczególnych kartach zawierających tekst SprCh, pokrywa się z zasięgiem występowania form typu *madka*, *wszydko* – choć ze względu na frekwencyjny charakter tych różnic zgromadzone dane nie mają charakteru rozstrzygającego, może z wyjątkiem rozkładu zapisów w pozycji /š/+ (k. 40v: „i" 1 raz || „ÿ" 2 razy, k. 41: brak poświadczeń, k. 41v: 1 raz || 3 razy, k. 42: – || 2 razy, k. 42v: 3 razy || –, k. 43: 2 razy || –, k. 43v: 2 razy || 1 raz).

Oznaczanie fonemu /i/ w pozycji po spółgłoskach twardych

W pozycji tej w SprCh również wykorzystywane są dwie litery: „i" (1256 razy[6], 36%, np. *bicz* 'być' 8, *gdis* 'gdyż' 19v, *wtori* 49, *ienzik* 58, *pitacz* 68, *lichoti* 73, *chczemi* 'chcemy' 88, *wiſſoki* 90v, *przerzeczonich* 118, *ſſinv* 'synu' 122) oraz „ÿ" (2203 razy, 64%, np. *wÿlozonÿ* 4v, *lzÿ* 'łzy' 21v, *ktorÿs* 'ktoryż' 43, *rostropnÿ* 47v, *ſſÿn* 65v, *tÿſſieczi* 92v, *mÿſlicz* 95, *twardÿm* 102v, *bÿla* 'była' 110v, *abÿch* 124). Proporcje użyć tych wariantów graficznych są w obu częściach apokryfu odmienne – w całym tekście dominują oznaczenia za pomocą litery „ÿ", jednak w $SprCh_1$ pułap jej wykorzystania jest znacząco wyższy ($SprCh_1$ „i" 276 razy, 22% || „ÿ" 987 razy, 78%; $SprCh_2$ 980 razy, 45% || 1216 razy, 55%). Największe różnice zaznaczyły się w 4 pozycjach fonetycznych /d/+, /p/+, /w/+ oraz /z/+, w których przewaga użyć litery „ÿ" w $SprCh_1$ kontrastuje z dominacją „i" w $SprCh_2$: /d/+ ($SprCh_1$ „i" 48 razy, 33% || „ÿ" 99 razy, 67%; $SprCh_2$ 284 razy, 87% || 42 razy, 13%), /p/+ ($SprCh_1$ 3 razy, 17% || 15 razy, 87%; $SprCh_2$ 19 razy, 63% || 11 razy, 37%), /w/+ ($SprCh_1$ 80 razy, 43% || 107 razy, 57%; $SprCh_2$ 202 razy, 62% || 122 razy, 38%), /z/+ ($SprCh_1$ 1 raz, 33%*[7] || 2 razy, 67%*; $SprCh_2$ 17 razy, 100% || –). Znaczące różnice pojawiają się jednak też w innych pozycjach (3): /r/+ ($SprCh_1$ „i" 60 razy, 54% || „ÿ" 51 razy, 46%; $SprCh_2$ 110 razy, 89% || 14 razy, 11%), /t/+ ($SprCh_1$ 13 razy, 11% || 107 razy, 89%; $SprCh_2$ 105 razy, 42% || 142 razy, 58%), /b/+ ($SprCh_1$ 56 razy, 14% || 355 razy, 86%; $SprCh_2$ 218 razy, 33% || 448 razy, 67%). Zbliżone w obu częściach SprCh stany oznaczeń fonemu /i/ po spółgłoskach twardych poświadczone zostały tylko w 3 pozycjach: /m/+ ($SprCh_1$ tylko „ÿ", 74 razy; $SprCh_2$ „i" 1 raz, 1% || „ÿ" 108 razy, 99%), /n/+ ($SprCh_1$ tylko „ÿ", 123 razy; $SprCh_2$ „i" 5 razy, 3% || „ÿ" 178 razy, 97%), /s/+ ($SprCh_1$ „i" 15 razy, 22% || „ÿ" 54 razy, 78%; $SprCh_2$ 19 razy, 11% || 151 razy, 89%); zauważyć przy tym należy, że wśród nich tylko w postpozycji /s/+ użycie wariantu „ÿ" jest wyższe w $SprCh_2$ niż w $SprCh_1$ (choć niemal wszystkie zapisy z „i" z tej grupy w $SprCh_1$ wystąpiły w leksemie *dosyć* – 11 razy, nienotowanym w zapisie z „ÿ" ani w $SprCh_1$, ani w $SprCh_2$ – być może zatem są to zapisy zleksykalizowane). W najbardziej skontrastowanych pozycjach (/d/+ i /ř/+) rozkład wariantów nie zmienia się równo z granicą między stronami 42 i 42v – w pozycji /r/+ regularne występowanie zapisów z użyciem litery „ÿ" kończy się wraz ze stroną 43, natomiast w pozycji /d/+ regularne oznaczanie fonemu /i/ za pomocą litery „i" rozpoczyna się od strony 46v.

6 Z zestawienia wyłączono zapisy nazw osobowych *Chrystus* || *Krystus*, *Jezukryst* z literą „i" po fonemie /r/ (np. *Jeſucrist* 8v, *Christus* 19, *cristus* 73v) – mają one charakter zleksykalizowany (wśród nich nie odnotowano pisowni z użyciem litery „ÿ") i zależny od grafii łacińskiej.

7 W zestawieniu tym (a także w innych zestawieniach podsumowujących) nie uwzględniono danych odsetkowych charakteryzujących zbiory wariantów liczące mniej niż 10 jednostek (oznaczone *).

Oznaczanie fonemu /i/ w pozycji po spółgłoskach miękkich

Również w tej pozycji fonem /i/ oznaczany jest w SprCh za pomocą liter „i" (2425 razy, 49%, np. *potrzebiſſna* 2, *nawroczil* 14, *figowe* 14, *miloſczi* 45, *zagina* 51, *wſſithkich* 62v, *przibliżal* 71v, *vczinil* 84v, *wipiſſvge* 'wypisuje' 107v, *kuſſi* 118, *widze* 121, *godzine* 124) oraz „ÿ" (2613 razy, 51%, np. *pobÿlÿ* 'pobili' 18, *dobroczÿ* 25v, *Drugÿ* 37, *polÿczkuiacz* 58v, *zidowskÿm* 76, *mÿlczecz* 88v, *czinÿl* 92v, *zidzÿ* 'Żydzi' 93v, *czierspÿ* 109, *mvſſilo* 114v, *wÿn* 118). Uwzględnienie cezury tekstowej między stronami 42 i 42v uwidacznia znaczącą różnicę między poświadczeniami obu wariantów w poszczególnych częściach apokryfu – w $SprCh_1$ fonem /i/ oznaczany jest najczęściej za pomocą litery „ÿ" (1097 razy, 76% || „i" 355 razy, 24%), natomiast w $SprCh_2$ poświadczenia obu wariantów mają charakter zrównoważony (z nieznaczną przewagą wariantu „i" 1911 razy, 55% || „ÿ" 1575 razy, 45%). Odwrócone relacje przewagi wariantów uwidoczniły się w większości pozycji fonetycznych (8): /ƀ/+ ($SprCh_1$ „i" 18 razy, 46% || „ÿ" 21 razy, 54%; $SprCh_2$ 82 razy, 67% || 40 razy, 33%), /ć/+/i/+#[8] ($SprCh_1$ 37 razy, 41% || 53 razy, 59%; $SprCh_2$ 220 razy, 96% || 8 razy, 4%), /ǵ/+ ($SprCh_1$ 5 razy, 29% || 12 razy, 71%; $SprCh_2$ 40 razy, 89% || 5 razy, 11%), /j/+ ($SprCh_1$ 29 razy, 16% || 149 razy, 84%; $SprCh_2$ 235 razy, 61% || 151 razy, 39%), /ḱ/+ ($SprCh_1$ 18 razy, 22,5% || 60 razy, 77,5%; $SprCh_2$ 193 razy, 85% || 35 razy, 15%), /l'/+ ($SprCh_1$ 61 razy, 20% || 248 razy, 80%; $SprCh_2$ 441 razy, 61% || 285 razy, 39%), /ṕ/+ ($SprCh_1$ 13 razy, 23% || 44 razy, 77%; $SprCh_2$ 169 razy, 81% || 39 razy, 19%), /ẃ/+/i/+# ($SprCh_1$ 20 razy, 36% || 35 razy, 64%; $SprCh_2$ 111 razy, 76% || 35 razy, 24%). Znacząca różnica w dystrybucji wariantów „i" || „ÿ" zaznaczyła się też w 2 innych pozycjach: /ʒ́/+ ($SprCh_1$ „i" 47 razy, 65% || „ÿ" 25 razy, 35%; $SprCh_2$ 125 razy, 98% || 2 razy, 2%) i /ć/+/i/+*Cons* ($SprCh_1$ 39 razy, 81% || 7 razy, 19%; $SprCh_2$ 180 razy, 98% || 2 razy, 2%). W pozostałych 3 pozycjach pułapy wystąpień opozycyjnych wariantów są zbliżone: /ḿ/+ ($SprCh_1$ „i" 3 razy, 2% || „ÿ" 139 razy, 98%; $SprCh_2$ 12 razy, 4% || 312 razy, 96%), /ś/+ ($SprCh_1$ 13 razy, 68% || 6 razy, 32%; $SprCh_2$ 42 razy, 67% || 21 razy, 33%), /ẃ/+/i/+*Cons* ($SprCh_1$ 48 razy, 58% || 34 razy, 42%; $SprCh_2$ 131 razy, 62% || 79 razy, 38%). Zaznaczyć należy, że niemal we wszystkich pozycjach fonetycznych poziom narastania oznaczeń fonemu /i/ za pomocą litery „i" ma charakter stopniowy, a nie skokowy; wyjątkiem jest pozycja /ʒ́/+, w której zaznaczyła się wyraźna tekstowa granica w dystrybucji opozycyjnych wariantów, przypadająca na stronę 42 – dalej oznaczenia omawianego fonemu z użyciem litery „ÿ" pojawiają się sporadycznie (i są zlokalizowane na kartach odległych od karty 42 tylko w 1 leksemie: *zidzÿ* 'Żydzi' 57, 93v).

Oznaczanie miękkości spółgłosek w pozycji przedsamogłoskowej

Miękkość spółgłosek w pozycji przedsamogłoskowej w SprCh sygnalizowana jest za pomocą dwóch liter dołączanych do litery oznaczającej spółgłoskę palatalną w postpozycji: „i" (4434 razy[9], 60%, np. *obieczowana* 6, *vÿrziczie* 'ujrzycie' 19, *piekielna* 28v, *offiarowal* 39, *zagaſseniv* 48, *kupiona* 73, *dzieſſiecz* 89v, *wielga* 'wielgą' 98, *gdzie* 117, *wziawſſi* 'wziąwszy' 123) oraz „ÿ" (3011 razy, 40%, np. *nÿebÿoſſ* 15, *wzieczÿu* 'wzięciu' 31, *czlowÿekÿem* 24v, *mÿastu* 43v, *Panÿe* 50, *sÿemÿe* 'ziemie' 64v, *pÿerwÿm* 102v, *ſſÿedm* 118, *wÿernÿe* 123). W $SprCh_1$ pułap

8 Wykaz skrótów zamieszczono na końcu artykułu.

9 Do grupy tej zaliczono również jeden zapis z użyciem litery „j": *ſnamjona* 76v.

wystąpień w tej funkcji litery „ÿ" jest wyższy tylko nieznacznie (1120 razy, 43% || „i" 1461 razy, 57%; $SprCh_2$ 1877 razy, 39% || 2987 razy, 61%). Znacząca różnica w częstości notowań wariantywnych liter zaznaczyła się tylko w jednej pozycji fonetycznej: /ṕ/+ ($SprCh_1$ „i" 94 razy, 70% || „ÿ" 39 razy, 30%; $SprCh_2$ 192 razy, 93% || 15 razy, 7%). W pozostałych 11 postpozycjach użycie wariantów „i" || „ÿ" jest zbliżone lub identyczne: /ḃ/+ ($SprCh_1$ „i" 77 razy, 85% || „ÿ" 14 razy, 15%; $SprCh_2$ 158 razy, 90% || 17 razy, 10%), /ć/+ ($SprCh_1$ 312 razy, 96% || 12 razy, 4%; $SprCh_2$ 626 razy, 99% || 5 razy, 1%), /ʒ́/+ ($SprCh_1$ 171 razy, 98% || 3 razy, 2%; $SprCh_2$ tylko „i" 393 razy); /f'/+ ($SprCh_1$ tylko „i" 3 razy; $SprCh_2$ „i" 1 raz, 50% || „ÿ" 1 raz, 50%), /ǵ/+ ($SprCh_1$ tylko „i" 6 razy; $SprCh_2$ tylko „i" 33 razy), /ḱ/+ ($SprCh_1$ 53 razy, 87% || 8 razy, 13%; $SprCh_2$ tylko „i" 141 razy), /ḿ/+ ($SprCh_1$ 16 razy, 6% || 241 razy, 94%; $SprCh_2$ 47 razy, 10% || 438 razy, 90%), /ń/+ ($SprCh_1$ 85 razy, 12% || 644 razy, 88%; $SprCh_2$ 126 razy, 11% || 1089 razy, 89%), /ś/+ ($SprCh_1$ 169 razy, 74% || 60 razy, 24%; $SprCh_2$ 308 razy, 66% || 159 razy, 34%), /ẃ/+ ($SprCh_1$ 453 razy, 82% || 97 razy, 18%; $SprCh_2$ 912 razy, 86% || 146 razy, 14%), /ź/+ ($SprCh_1$ 21 razy, 91% || 2 razy, 9%; $SprCh_2$ 50 razy, 93% || 4 razy, 7%). Z braku wyrazistych kontrastów w udziale opozycyjnych oznaczeń materiał graficzny z omawianego zakresu nie nadaje się do wnioskowania o lokalizacji granicy tekstowej przebiegającej między $SprCh_1$ a $SprCh_2$.

Oznaczanie fonemu /j/

W SprCh fonem /j/ oznaczany jest za pomocą 3 liter: „i"[10] (2004 razy, 41%, np. *iako* 2b, *Judaſſ* 23v, *iedna* 52, *iadowiczi* 70, *iest* 123, *wilewaia* 'wylewają' 9, *naicz* 'najć' 21, *oiczu* 39, *sdraicza* 83v, *napierwei* 102v), „ÿ" (1811 razy, 37%, np. *ÿego* 'jego' 9, *ÿestes* 78v, *ÿvſſ* 125, *nÿeÿeden* 31v, *oÿcza* 2, *odeÿmacz* 73v, *bozeÿ* 16v, *wielebneÿ* 64) oraz „g" (1085 razy, 22%, np. *gemvs* 'jemuż' 10, *gÿne* 'jine' 41, *geden* 57, *gestesmÿ* 76, *gest* 'jest' 119v, *tagemnÿe* 20v, *roſmagite* 'rozmajite' 96, *mogego* 'mojego' 114v). Repartycja oznaczeń w całym tekście wykazuje zależność od pozycji fonetycznej. Najsilniej zależność ta uwidacznia się w pozycji przedspółgłoskowej i w pozycji wygłosowej, w których zdecydowaną większość zapisów stanowią formy z literą „ÿ": +*Cons* „i" 21 razy, 6% || „ÿ" 342 razy, 94%, +# „i" 26 razy, 4% || 651 razy, 96%. W pozycji przedsamogłoskowej poświadczone zostały wszystkie trzy typy oznaczeń, jednak dominują użycia litery „i" (680 razy, 60,7% || „ÿ" 221 razy, 19,7% || „g" 220 razy, 19,6%). W nagłosie panuje sytuacja analogiczna co do zasady, jednak pułap oznaczeń fonemu /j/ za pomocą litery „i" jest w tej pozycji zdecydowanie niższy (1277 razy, 46,6% || „ÿ" 597 razy, 21,8% || „g" 865 razy, 31,6%). W zakresie oznaczania fonemu /j/ w obu częściach SprCh panuje stan zbliżony – dotyczy to zwłaszcza pozycji śródgłosowych i wygłosowej: +*Voc* ($SprCh_1$ „i" 239 razy, 62,9% || „ÿ" 78 razy, 20,5% || „g" 63 razy, 16,6%; $SprCh_2$ 441 razy, 60% || 143 razy, 19% || 157 razy, 21%), +*Cons* ($SprCh_1$ 6 razy, 6% || 95 razy, 94% || –; $SprCh_2$ 15 razy, 6% || 247 razy, 94% || –), +# ($SprCh_1$ 4 razy, 2% || 212 razy, 98% || –; $SprCh_2$ 22 razy, 5% || 439 razy, 95% || –). Znaczniejsza różnica pojawia się wyłącznie w pozycji nagłosowej, w której $SprCh_2$ wykazuje się dwukrotnie wyższym pułapem użyć litery „g" niż $SprCh_1$ ($SprCh_1$ „i" 454 razy, 51% || „ÿ" 275 razy, 31% || „g" 170 razy, 19%; $SprCh_2$ 823 razy, 45% || 322 razy, 17% || 701 razy, 38%). Różnica ta (19%) jest jednak zbyt mała,

10 Jako literę „i" zaklasyfikowano również zapisy z majuskulnym „J".

by na podstawie rozkładu zapisów z „g" wnioskować o lokalizacji granicy tekstowej między obiema częściami SprCh.

Oznaczanie fonemu /u/

Fonem /u/ oznaczany jest w SprCh za pomocą dwóch liter: „v" (2063 razy, 56%, np. *vczÿnÿcz* 'uczynić' 4, *vcho* 51v, *vmorzicz* 80, *opvſcza* 39v, *ſſvkam* 71, *okrvdnÿeÿ* 'okrutniej' 102v, *gemv* 61, *zgromadzenÿv* 88v, *grobv* 126) oraz „u" (1594 razy, 44%, np. *usth* 16, *udreczenÿa* 95v, *kupicz* 21v, *biskupowie* 105v, *ludzie* 125, *reku* 'ręku' 67, *greczku* 'grecku' 105v). Dystrybucja oznaczeń uzależniona jest od kontekstu wyrazowego – w nagłosie zdecydowanie dominują oznaczenia za pomocą litery „v" (752 razy, 99% || „u" 5 razy, 1%), zapisy takie przeważają również w wygłosie („v" 833 razy, 71% || „u" 347 razy, 29%), w śródgłosie natomiast znacząco przeważają zapisy z wykorzystaniem litery „u" (1242 razy, 72% || „v" 478 razy, 28%). Proporcje te charakteryzują też obie części tekstu – w zakresie oznaczania fonemu /u/ $SprCh_1$ i $SprCh_2$ pozostają zbieżne: #+ ($SprCh_1$ „v" 233 razy, 99% || „u" 2 razy, 1%; $SprCh_2$ 519 razy, 99% || 3 razy, 1%), +*Cons* ($SprCh_1$ 121 razy, 22% || 424 razy, 78%; $SprCh_2$ 357 razy, 30% || 818 razy, 70%), +# ($SprCh_1$ 292 razy, 70% || 128 razy, 30%; $SprCh_2$ 541 razy, 71% || 219 razy, 29%).

Oznaczanie fonemu /ę/[11]

Przednia samogłoska nosowa oznaczana jest w SprCh za pomocą następujących znaków: „a" (99 razy, 6,3%, np. *raku* 'ręku' 20v, *ialÿ* 'jęli' 42, *Trzaſſienÿe* 'trzęsienie' 67, *vdraczal* 'udręczał' 70, *przÿatich* 'przyjętych' 84, *glowa* 'głowę' 117v, *dvſſa* 'duszę' 123v), „ą" (371 razy, 23,8%, np. *mąke* 'mękę' 7v, *ÿąlÿ* 20, *nądznÿ* 'nędzni' 45, *zastąpi* 51, *ÿązik* 75v, *ſſądzia* 93v, *radą* 'radę' 90, *przÿmą* 'przyjmę' 125), „an" (33 razy, 2,1%, np. *bandzie* 'będzie' 10v, *przeklantÿch* 'przeklętych' 23v, *rancze* 'ręce' 28, *ÿanczie* 'jęcie' 52, *obrzanda* 'obrzęda' 115), „ąn" (14 razy, 1%, np. *bąndzieczie* 'będziecie' 8, *kxazątha* 'książęta' 15v, *rąncze* 'ręce' 52, *ſſądzia* 'sędzia' 75v, *przipądzonÿ* 'przypędzony' 83), „am" (14 razy, 0,9%, np. *golambie* 'gołębie' 12v, *vstampvÿeſſ* 'ustępujesz' 55v, *potampicz* 'potępić' 90v), „e" (855 razy, 54,8%, np. *leka* 'lęka' 20, *poczelÿ* 'poczęli' 30v, *cziefkoſcz* 'ciężkość' 41v, *nedznemv* 'nędznemu' 66, *zastepi* 'zastępy' 86, *recze* 'ręce' 104, *pichote* 'pychotę' 118, *godzine* 'godzinę' 124v), „en" (150 razy, 9,6%, np. *benda* 'będę' 26v, *ſſwÿentÿ* 'święty' 33, *rencze* 'ręce' 46v, *Sendzia* 'sędzia' 90v), „em" (25 razy, 1,6%, np. *glembokich* 'głębokich' 5, *golembie* 'gołębie' 13, *zastempow* 'zastępow' 51, *potempionÿ* 'potępiony' 99). Stosunek oznaczeń „e", „en" i „em" (dalej skrót: „E") do oznaczeń „a", „ą", „an", „ąn" i „am" (dalej skrót: „A") wynosi 531 razy, 34% || 1030 razy, 66%, natomiast w pozycji przed spółgłoskami zwartymi i zwarto-szczelinowymi stosunek liczbowy między zapisami „an", „ąn", „am", „en" i „em" (dalej skrót: „a|eN") a zapisami „a", „ą" oraz „e" (dalej skrót: „a|e") wynosi 234 razy, 26% || 647 razy, 74%. Relacja między zapisami typu „A" i „E" nie zmienia się znacząco po uwzględnieniu podziału tekstu na dwie części ($SprCh_1$ „A" 201 razy, 40% || „E" 296 razy, 60%; $SprCh_2$ 330 razy 31% || 734 razy, 69%), odmienna sytuacja charakteryzuje jednak opozycję „a|e" || „a|eN" w pozycji +*P*, *T*, *K* – w $SprCh_1$ poziom wykorzystania

11 Oznaczenie /ę/ ma charakter symboliczny; w rzeczywistości w okresie, w którym powstawał rękopis, samogłoska kontynuująca dawne krótkie samogłoski nosowe mogła mieć jeszcze wartość fonetyczną pośrednią między [ą] a [ę] (np. Koneczna 1965: 115–116).

oznaczeń typu „a|eN” jest znacznie wyższy niż w $SprCh_2$ ($SprCh_1$ „a|eN” 114 razy, 42% || „a|e” 156 razy, 58%; $SprCh_2$ 120 razy, 20% || 491 razy, 80%). Bardziej szczegółowa analiza ujawnia, że wysoki wskaźnik oznaczeń typu „a|eN” w $SprCh_1$ jest efektem wyższego pułapu użyć w tym tekście dwuznaków „an” i „en” w funkcji symbolizowania fonemu /ę/ w pozycji +*T* ($SprCh_1$ „an” 24 razy, 10,9% || „en” 75 razy, 34,1% || „a” 11 razy, 5% || „ą” 18 razy, 8,2% || „ąn” 6 razy, 2,7% || „e” 86 razy, 39,1%; $SprCh_2$ „an” 7 razy, 1,6% || „en” 73 razy, 17,5% || „a” 31 razy, 7,1% || „ą” 48 razy, 11,1% || „e” 267 razy, 61,5%), choć zwraca uwagę również wyższy niż w $SprCh_2$ pułap wykorzystania oznaczeń „am” i „em” w pozycji +*P* w $SprCh_1$ (7 razy, 87,5% || „a|e” 1 raz, 12,5%; $SprCh_2$ 30 razy, 70% || 13 razy, 30%). Z innych zjawisk dotyczących oznaczania dawnej krótkiej samogłoski nosowej odnotować należy znacznie wyższy pułap użyć litery „ą” w pozycji wygłosowej ($SprCh_1$ „ą” 82 razy, 40,8% || „a” 23 razy, 11,4% || „am” 1 raz, 0,5%; $SprCh_2$ „ą” 102 razy, 28,3% || „a” 4,2% || „am” 1 raz, 0,3%). W pozostałych pozycjach fonetycznych pułap użyć poszczególnych oznaczeń jest zbliżony: +*K* ($SprCh_1$ „a” 2 razy, 4,8% || „ą” 23 razy, 54,8% || „an” 1 raz, 2,4% || „e” 15 razy, 35,7% || „en” 1 raz, 2,4%; $SprCh_2$ „a” 6 razy, 4,5% || „ą” 72 razy, 53,7% || „an” 1 raz, 0,75% || „e” 54 razy, 40,3% || „en” 1 raz, 0,75%), +*S* ($SprCh_1$ „a” 1 raz, 7,7% || „ą” 3 razy, 23,1% || „e” 9 razy, 69,2%; $SprCh_2$ „a” 2 razy, 4,8% || „ą” 10 razy, 23,8% || „e” 30 razy, 71,4%), +*L* ($SprCh_1$ „a” 3 razy, 23,1% || „ą” 1 raz, 7,7% || „e” 9 razy, 69,2%; $SprCh_2$ „a” 1 raz, 2% || „ą” 8 razy, 15,7% || „e” 42 razy, 82,3%). Zwraca uwagę rozkład opozycyjnych form typu „a|eN” i „a|e” na poszczególnych kartach – częste zapisy z użyciem połączeń „an” i „en” kończą się dopiero wraz ze stroną 52, nawet po wykluczeniu z zestawienia zleksykalizowanych zapisów form czasownika *być* (*praes* i *part*), w SprCh wykorzystujących w ogromnej większości połączenia liter „an” i „en” (120 razy, 95% || 7 razy, 5%).

Oznaczanie fonemu /ą/

W SprCh w funkcji oznaczania dawnej samogłoski nosowej długiej wystąpiły znaki: „a” (1554 razy, 80,7%, np. *poczal* ‘począł’ 5v, *wstapÿl* ‘wstąpił’ 26, *choragiew* 46, *zwiazali* ‘związali’ 52, *wziawſſy* ‘wziąwszy’ 72v, *mowiacz* ‘mowiąc’ 80v, *zadaiacz* ‘żądając’ 97, *mna* ‘mną’ 118, *wielga* ‘wielgą’ 122), „ą” (122 razy, 6,4%, np. *oſądzon* ‘osądzon’ 36v, *ſſądzicz* ‘sądzić’ 49v, *sdącz* ‘żdąc’ 55, *rączeſczia** ‘rączością’ 124v, *gąbke* ‘gabkę’ 117, *skropÿoną* ‘skropioną’ 125v), „an” (205 razy, 10,6%, np. *mandroſcz* ‘mądrość’ 5, *poruſſaiancz* ‘poruszając’ 35, *zandas* ‘żądasz’ 56v, *oſſandzil* ‘osądził’ 93v), „ąn” (4 razy, 0,2%: *bąndancz* ‘będąc’ 12, 72, 123v, *bąndaczi* ‘będący’ 113v), „am” (40 razy, 2,1%, np. *prziſtampila* ‘przystąpiła’ 7v, *rambkÿem* ‘rąbkiem’ 25, *wstampilÿ* ‘wstąpili’ 49, *trambicz* ‘trąbić’ 90v). W pozycji przed spółgłoskami zwartymi i zwarto-szczelinowymi stosunek oznaczeń typu „aN” do oznaczeń typu „a” wynosi 344 razy, 35% || 628 razy, 65%, jednak w obu częściach jej stan prezentuje się odmiennie – w $SprCh_1$ zauważalny jest w tej pozycji znacznie wyższy niż w $SprCh_2$ udział form typu „aN” ($SprCh_1$ 107 razy, 43% || typ „a” 144 razy, 57%; $SprCh_2$ 126 razy, 20% || 514 razy, 80%). Wysoki wskaźnik oznaczeń typu „aN” w $SprCh_1$ jest w głównej mierze powodowany częstszym stosowaniem w tej części zabytku oznaczenia „an” w pozycji +*T* ($SprCh_1$ 98 razy, 40,8% || „a” 137 razy, 57,1% || „ą” 4 razy, 1,7% || „ąn” 1 raz, 0,4%; $SprCh_2$ „an” 105 razy, 17,8% || „a” 473 razy, 80,3% || „ą” 8 razy, 1,4% || „ąn” 3 razy, 0,5%); oznaczenia typu „a|eN” są częstsze w $SprCh_1$, choć w mniejszym

stopniu, również w pozycji +*P* ($SprCh_1$ „a" 3 razy, 30% || „am" 7 razy, 70%; $SprCh_2$ „a" 12 razy, 38,7% || „ą" 1 raz, 3,2% || „am" 18 razy, 58,1%), a także pozycji +*K* (tu zaznaczył się bardzo wyraźny kontrast, niestety poparty niewielką liczbą zapisów: $SprCh_1$ tylko „an" 1 raz; $SprCh_2$ „a" 19 razy, 95% || „ą" 1 raz, 5%). W $SprCh_1$ zwraca uwagę również wyższy niż w $SprCh_2$ udział oznaczeń fonemu /ą/ za pomocą znaku „ą" w pozycji wygłosowej ($SprCh_1$ 58 razy, 20,7% || „a" 218 razy, 77,9%; $SprCh_2$ 50 razy, 8,5% || 525 razy, 89,6%). W pozostałych pozycjach fonetycznych stosunek wariantywnych postaci zapisu /ą/ jest zbliżony lub identyczny: +*S* ($SprCh_1$ „a" 28 razy, 97% || „an" 1 raz, 3%; $SprCh_2$ tylko „a" 75 razy), +*L* ($SprCh_1$ tylko „a" 21 razy; $SprCh_2$ tylko „a" 43 razy). Szczegółowa analiza rozkładu form typu „aN" w pozycji +*T* wykazuje, że znaczny spadek poświadczeń takich oznaczeń następuje od strony 51 (k. 49 „a" 1 raz || „an" 2 razy, k. 49v 6 razy || 2 razy, k. 50 2 razy || –, k. 50v 3 razy || 4 razy, k. 51 tylko „a" 10 razy, k. 51v tylko „a" 3 razy).

Podsumowanie i wnioski

Prezentowane wyżej ustalenia stanowią wyniki analizy 64 wariantywnie realizowanych w SprCh kategorii pisownianych. W obrębie 33 kategorii (52%) zaznaczyły się wyraźne różnice między stanem oboczności poświadczanym przez obie części tekstu wyodrębnione na podstawie repartycji form typu *madka*, *wszydko*. Należą do nich następujące typy opozycji graficznych (po dwukropku wskazano typ kontekstu wraz z wariantem graficznym poświadczonym częściej w $SprCh_1$; wielkości procentowe w nawiasach charakteryzują różnicę w pułapie poświadczeń danego wariantu, zachodzącą między $SprCh_1$ a $SprCh_2$):

– oznaczanie fonemu /t/ („t" || „d") (1 różnica): „t" (+45%),

– oznaczanie fonemu /t/ („t" || „th") (2 różnice): „th"+*Voc* (+27%), „th"+*Cons* (+20,5%),

– oznaczanie fonemu /i/ po spółgłoskach historycznie miękkich (5 różnic): /č/+„ÿ" (+51%), /c/+„ÿ" (+50%), /š/+„ÿ" (+30%), /ž/+„ÿ" (+25%), /ʒ/+„ÿ" (+17%),

– oznaczanie fonemu /i/ po spółgłoskach twardych (7 różnic): /z/+„ÿ" (+67%*), /d/+„ÿ" (+54%), /p/+„ÿ" (+50%), /r/+„ÿ" (+35%), /t/+„ÿ" (+31%), /b/+„ÿ" (+19%), /w/+„ÿ" (+19%),

– oznaczanie fonemu /i/ po spółgłoskach miękkich (9 różnic): /ḱ/+„ÿ" (+62,5%), /ǵ/+„ÿ" (+60%), /ṕ/+„ÿ" (+58%), /j/+„ÿ" (+45%), /ć/+„ÿ" (+42%), /ľ/+„ÿ" (+41%), /ẃ/+„ÿ" (+40%), /ʒ́/+„ÿ" (+33%), /ƀ/+„ÿ" (+21%),

– oznaczanie miękkości spółgłosek w pozycji przedsamogłoskowej (1 różnica): /ṕ/+„ÿ" (+23%),

– oznaczanie fonemu /j/ (1 różnica): #+„i|ÿ" (+19%),

– oznaczanie fonemu /ę/ (3 różnice): „a|eN"+*T* (+29%), „a|eN"+*P* (+17,5%), „ą"+# (+12,5%),

– oznaczanie fonemu /ą/ (4 różnice): „an"+*K* (+95%*), „an"+*T* (+23%), „am"+*P* (+11,9%), „ą"+# (+12,2%).

Stan 31 oboczności (48%) w obu częściach tekstu jest tożsamy lub bardzo zbliżony (po dwukropku wskazano typ kontekstu, a w wypadku samogłosek nosowych również typ oboczności):

– oznaczanie fonemu /t/ („t" || „th") (1 zbieżność): +#,

– oznaczanie fonemu /i/ po spółgłoskach historycznie miękkich (1 zbieżność): /ř/+,

– oznaczanie fonemu /i/ po spółgłoskach twardych (3 zbieżności): /m/+, /n/+, /s/+,

– oznaczanie fonemu /i/ po spółgłoskach miękkich (3 zbieżności): /ḿ/+, /ś/+, /ẃ/+/i/+*Cons*,
– oznaczanie miękkości spółgłosek w pozycji przedsamogłoskowej (11 zbieżności): /b́/+, /ć/+, /ʒ́/+, /f́/+, /ǵ/+, /ḱ/+, /ḿ/+, /ń/+, /ś/+, /ẃ/+, /ź/+,
– oznaczanie fonemu /j/ (3 zbieżności): +*Voc*, +*Cons*, +#,
– oznaczanie fonemu /u/ (3 zbieżności): #+, +*Cons*, +#,
– oznaczanie fonemu /ę/ (4 zbieżności): „A" || „E", „a|eN"+*K*, „a|eN"+*S*, „a|eN"+*L*,
– oznaczanie fonemu /ą/ (2 zbieżności): „a|eN"+*S*, „a|eN"+*L*.

Z powyższego zestawienia wynika, że różnice graficzne między $SprCh_1$ a $SprCh_2$ najliczniej poświadczone zostały w zakresie oznaczania fonemu /i/, i to bez względu na typ poprzedzającego go kontekstu fonetycznego (spółgłoski: twarde, historycznie miękkie i miękkie) – we wszystkich tych kontekstach fonemu /i/ w $SprCh_1$ w przeważającej większości postpozycji głoskowych zaznaczyły się istotne zmiany w zakresie oboczności „i" || „ÿ", polegające na częstszym preferowaniu litery „ÿ" (łącznie 21 różnic wobec 7 zbieżności). W grupie tej różnice charakteryzują się też najwyższymi wskazaniami odsetkowymi (od 62,5% do 17%; średnia odsetkowa różnic: 39%), w jej obrębie zaś pod tym względem na czoło wysuwa się oznaczanie fonemu /i/ po spółgłoskach miękkich (9 różnic, 3 zbieżności, średnia odsetkowa różnic: 45% || po spółgłoskach twardych – 7 różnic, 3 zbieżności, średnia odsetkowa różnic: 35% || po spółgłoskach historycznie miękkich – 5 różnic, 1 zbieżność, średnia odsetkowa różnic: 35%). Dość znaczne różnice zaznaczyły się również w obrębie oznaczeń fonemu /t/ (3 różnice, 1 zbieżność, średnia odsetkowa różnic: 31%). Wśród oznaczeń pozostałych fonemów liczba różnic nie jest już tak znaczna – przodują wśród nich znaki reprezentujące fonem /ą/ (4 różnice, 2 zbieżności, średnia odsetkowa różnic: 16%), w wypadku liter symbolizujących pozostałe fonemy przeważają zbieżności między $SprCh_1$ i $SprCh_2$, a rozmiar różnic bywa nieznaczny: /ę/ (3 różnice, 4 zbieżności, średnia odsetkowa różnic: 20%), oznaczanie miękkości spółgłosek w pozycji przedsamogłoskowej (1 różnica, 11 zbieżności, odsetek różnicy: 23%), oznaczanie fonemu /j/ (1 różnica, 3 zbieżności, odsetek różnicy: 19%).

Szczegółowa analiza rozmieszczenia tekstowego wariantów graficznych tylko w niewielkiej liczbie przypadków pozwoliła na wnioskowanie o granicy między obiema częściami tekstu. Granica przebiegająca między stronami 42 i 42v znalazła potwierdzenie w rozmieszczeniu zapisów dwóch oboczności: „ÿ" || „i" w funkcji oznaczania fonemu /i/ w pozycji /š/+ oraz „ÿ" || „i" w funkcji oznaczania fonemu /i/ w pozycji /ʒ́/+. Zróżnicowana lokalizacja 4 innych oboczności wskazała 4 inne granice tekstowe: między stronami 43 a 43v – „ÿ" || „i" w funkcji oznaczania fonemu /i/ w pozycji /r/+; między stronami 46 a 46v – „ÿ" || „i" w funkcji oznaczania fonemu /i/ w pozycji /d/+; między stronami 52 a 52v – „a|eN" || „a|e" w funkcji oznaczania fonemu /i/ w pozycji +*T*; między stronami 50v a 51 – „aN" || „a" w funkcji oznaczania fonemu /ą/ w pozycji +*T*. Wszystkie 5 granic tekstowych łączy jednak zbliżona lokalizacja – najprawdopodobniej zmiana pisowni przy sporządzaniu tego rękopisu (bądź jego rękopiśmiennej podstawy lub podstaw) nie miała charakteru nagłego, lecz gradacyjny.

Obserwacja ta, a także fakt, że niemal wszystkie zachodzące między $SprCh_1$ i $SprCh_2$ kontrasty graficzne mają charakter frekwencyjny (prócz form typu *madka*, *wszydko* w obu

częściach apokryfu pojawiają się te same zestawy wariantów), to informacje kluczowe dla interpretacji omawianego zjawiska. Wynika z nich, że wyłonione różnice są prawdopodobnie skutkiem zmiany stosunku kopisty (może Wawrzyńca z Łaska, może któregoś z wcześniejszych kopistów) do kształtu graficznego przepisywanego tekstu (o tym, że to sprawa kopisty, świadczy brak związku wyłonionej granicy tekstowej z podziałem treściowym apokryfu). Nie bez znaczenia jest też to, że niemal wszystkie warianty graficzne poświadczane w SprCh (prócz form typu *madka*, *wszydko*) spotykane są zarówno w tekstach XV-wiecznych, jak i w rękopisach z I połowy XVI wieku – nie sposób zatem na podstawie przedstawionej analizy wnioskować o starszeństwie warstwy graficznej którejś z wyodrębnionych części apokryfu. Pewna część zjawisk częstszych w $SprCh_1$ ma co prawda charakter progresywny (litera „ÿ" w funkcji oznaczania fonemu /i/, litera „ą" w funkcji oznaczania fonemów /ę/ i /ą/ w wygłosie), jednak w większości są one efektem ogólnej tendencji do preferowania w tej części tekstu litery „ÿ" w funkcji oznaczania fonemu /i/ bez względu na pozycję (a więc także tam, gdzie ma ona charakter regresywny – w pozycji po spółgłosce miękkiej). Prawdopodobnie zatem ujawnione dyferencje graficzno-tekstowe są efektem przenikania się częściowo tylko różnych, ale już XVI-wiecznych zwyczajów pisownianych – znanych kopiście (kopistom?), który dlatego właśnie, zamiast odrzucić jedną z nich, w zmienny sposób je modyfikował (zapewne nieświadomie).

Niektóre z omówionych zjawisk pisownianych bywają interpretowane przez badaczy jako odbicia procesów fonetycznych. Część z tych poglądów jest już dziś nieaktualna – dotyczy to zwłaszcza zapisów fonemu /i/ w pozycji po spółgłoskach historycznie miękkich za pomocą litery „i", w których niegdyś upatrywano śladów miękkości tychże spółgłosek (zob. np. Neuls 1953: 379–380; Rospond 1953: 373–375; Brajerski 1995a: 62; 1995b: 309–313). Argumentacja ta nie przekonuje choćby ze względu na liczne (w wypadku SprCh nawet liczniejsze) przejawy oznaczania w tych samych tekstach fonemu /i/ po spółgłoskach miękkich (a więc głoski [i]) za pomocą litery „ÿ" (zob. też Koneczna 1965: 134–135). Nieco inaczej interpretować należy zapisy samogłosek nosowych za pomocą połączeń „an" i „am" – poza oczywistymi przypadkami pisowni leksykalizowanej (np. w formach leksemu *być*, zob. Lisowski, Osiewicz 2010: 158–166) najprawdopodobniej są one przejawem tak zwanej pisowni fonetycznej (np. Koneczna 1965: 116–117), zatem oddawały asynchroniczną wymowę kopisty.

Na pytanie, czy był nim Wawrzyniec z Łaska, nie sposób na tym etapie badań nad tekstem odpowiedzieć jednoznacznie. Istnieje jednak pewna przesłanka skłaniająca do hipotezy, że Wawrzyniec z Łaska w żaden sposób nie ingerował w przepisywany tekst. Jeśli przyjąć, że za pisownię typu *madka*, *wszydko* (występującą tylko w $SprCh_2$) odpowiada niedostateczne odróżnianie opozycji dźwięczna || bezdźwięczna, charakteryzującej polską parę fonemów /t/ : /d/, przez kopistę niemieckiego pochodzenia[12], to najpewniej nie mógł nim być pochodzący z Łaska

12 W dialektach wysokoniemieckich fonemy /t/ : /d/ różnicowała bowiem inna opozycja: przydechowa || nieprzydechowa (słaba || mocna) (Szulc 1988: 804). Teza o związku pisowni typu *madka*, *wszydko* z językiem niemieckim została przedstawiona oraz przedyskutowana na połączonym zebraniu dwóch Zakładów UAM: Zakładu Nauk Pomocniczych i Edytorstwa oraz Zakładu Historii Języka Polskiego w styczniu 2019 roku; jest też przedmiotem osobnego opracowania przygotowywanego do druku.

Wawrzyniec[13], a to z kolei oznacza, że Wawrzyniec na pewno wiernie i bezrefleksyjnie oddał warstwę graficzną II części apokryfu (przepisał w końcu te formy, które nawet jemu musiały wydawać się dziwne). W świetle tych argumentów jest bardzo prawdopodobne, że tak samo postąpił z I częścią apokryfu – trudno bowiem sobie wyobrazić, że swobodna interpretacja graficzna tekstu nagle, bez widocznego powodu, zostaje zastąpiona strategią zupełnie odwrotną. Tezę tę zdają się wspierać poświadczone w SprCh powtórzenia tekstu (zjawisko częste w tekstach kopiowanych, zob. np. Osiewicz 2015: XCVI–CI) identyczne pod względem graficznym:

iako mÿ mo=|wÿmÿ ludzie vczÿnÿlÿ vſſÿle tego obÿczaia [iako mÿ mowÿmÿ ludzie vczÿnÿlÿ vſſÿle] (9v)

trzeczi | bÿl [trzeczi bÿl] (80v)

a nÿenalasl go wiele kazal pobicz | dzieczinÿ. [a nÿenalaslgo wiele kazal pobicz | dzieczi*] (81v).

Zapisy te dobitnie świadczą o tym, że przyjęta przez Wawrzyńca technika kopiowania tekstu polegała na wzrokowej adaptacji tekstu (por. Osiewicz 2015: XCVI–XCVIII). W świetle takiej interpretacji zachodzące na siebie warstwy graficzne i językowe[14] tekstu należy traktować jako pozostałości po działalności wcześniejszego kopisty (kopistów?). Nie ulega jednak wątpliwości, że na obecnym etapie badań nad rękopisem twierdzenie to może mieć charakter jedynie hipotetyczny – zagadnienie okoliczności powstania kodeksu wymaga dalszych studiów, wykorzystujących szczegółową analizę lokalizacyjną także innych, językowych warstw tekstu.

Wykaz skrótów

+*T*: pozycja przed spółgłoskami zwartymi i zwarto-szczelinowymi przedniojęzykowymi
+*P*: pozycja przed spółgłoskami zwartymi wargowymi
+*K*: pozycja przed spółgłoskami zwartymi tylnojęzykowymi
+*S*: pozycja przed spółgłoskami szczelinowymi
+*L*: pozycja przed spółgłoskami płynnymi
+*Cons*: pozycja przedspółgłoskowa
+*Voc*: pozycja przedsamogłoskowa
+#: pozycja wygłosowa
#+: pozycja nagłosowa

Bibliografia

Bargieł M. 1959: *O lokalizacji i różnicach językowych* Sprawy chędogiej *i* Ewangelii Nikodema, „Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego", t. 7, s. 9–32.

Bargieł M. 1969: *Cechy dialektyczne polskich zabytków rękopiśmiennych pierwszej połowy XVI wieku*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław.

13 Według najnowszych ustaleń mógł być nim Wawrzyniec, wikariusz kolegiaty łaskiej, pochodzący z tego miasta, być może syn Pełki (Wydra 2019: XI).

14 Zagadnieniu językowej wielowarstwowości tekstu (na przykładzie wybranych form fleksyjnych) poświęcony został osobny artykuł autora (w druku).

Brajerski T. 1995a: *Przyczynek do historii „archaizmu podhalańskiego"*, [w:] T. Brajerski, *O języku dawnym i dzisiejszym*, Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin, s. 43–62.

Brajerski T. 1995b: *Jeszcze raz w sprawie „archaizmu podhalańskiego"*, [w:] T. Brajerski, *O języku dawnym i dzisiejszym*, Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin, s. 307–313.

Koneczna H. 1965: *Charakterystyka fonetyczna języka polskiego*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.

Lisowski T., Osiewicz M. 2010: *Leksykalizacja pisowni w dobie staro- i średniopolskiej (na marginesie prac Władysława Kuraszkiewicza)*, [w:] M. Kuźmicki, M. Osiewicz (red.), *Dokument pisany w badaniach historyka języka polskiego. Z badań nad grafiką i fonetyką historycznej polszczyzny*, Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra–Poznań, s. 149–166.

Neuls J. 1953: *Dyspalatalizacja spółgłosek funkcjonalnie miękkich w „Żołtarzu" Wróbla*, „Język Polski" XXXIII, z. 5, s. 378–380.

Osiewicz M. 2015: *Dwie edycje Opecowego opisu męki Jezusa z I połowy XVI wieku – relacje graficzne, językowe i tekstowe*, [w:] M. Osiewicz, R. Wójcik, W. Wydra (wyd.), *Męka Pana Jezusowa z szesnastowiecznego rękopisu Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań, s. XXI–CII.

Rospond S. 1953: *Z badań nad przeszłością polskiego języka literackiego. III. Dyspalatalizacja spółgłosek funkcjonalnie miękkich*, „Język Polski" XXXIII, z. 5, s. 368–375.

Rzepka W.R., Wydra W. (wyd.) 1996: *Cały świat nie pomieściłby ksiąg. Staropolskie opowieści i przekazy apokryficzne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa–Poznań.

Smosarski J. 1981: *Męka Pańska w polskiej literaturze średniowiecznej*, [w:] H. Wojtysek, J. Kopeć (red.), *Męka Chrystusa wczoraj i dziś*, Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin, s. 95–101.

Stieber Z. 1962: *Rozwój fonologiczny języka polskiego*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.

Szulc A. 1988: *Języki germańskie*, [w:] L. Bednarczuk (red.), *Języki indoeuropejskie*, t. 2, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa, s. 733–816.

Vrtel-Wierczyński S. (wyd.) 1933: *Sprawa chędoga o męce Pana Chrystusowej i Ewangelia Nikodema*, Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Poznań.

Wydra W. 2017: *O kodeksie Wawrzyńca z Łaska (1644 rok) i* Ewangelii Nikodema *w nim zawartej*, [w:] W.R. Rzepka, W. Wydra, *Z dziejów literatury i kultury staropolskiej. Studia o książkach i tekstach*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań, s. 83–96.

Wydra W. 2019: *Wstęp*, [w:] J. Łukaszewski, M. Osiewicz, R. Wójcik, W. Wydra (red.), *Series Apocryphorum Polonorum Selectorum*, t. 1: *Kodeks Wawrzyńca z Łaska 1544. Faksymile*, Poznańskie Studia Polonistyczne, Poznań, s. VII–XII.

Wydra W., Rzepka W.R. 1984: *Chrestomatia staropolska. Teksty do roku 1543*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.

Summary

Different textual scope of graphic variants in *Sprawa chędoga o męce Pańskiej* (codex of Wawrzyniec from Łasko, 1544)

Keywords: history of language, graphic variance, apocrypha, manuscript, source studies.

The aim of the article is a graphic analysis of *Sprawa chędoga o męce Pańskiej*, an apocryph forming part of the codex of Wawrzyniec from Łasko. The analysis proves that in the scope of the most numerous apocrypha attested in the text, it attests to different frequency states, and the probable textual border between them falls between pages 42 and 42v of the codex. The collected data led to the formulation of the hypothesis that Wawrzyniec of Łask did not interfere in the graphic structure of the transcribed manuscript.